

Fråsegn til styret i Språkrådet frå fagrådet for normering og språkobservasjon (fagråd 3) om arbeidet til rettskrivingsnemnda for nynorsk

1 Innleiing – prosess til no, utfordringar og resultat

Styret i Språkrådet vedtok 16.12.2009 (S 15.5/09) mandatet for ei nemnd som skulle laga framlegg til ny rettskriving for nynorsk, utan sideformer, jf. *Ny rettskriving for 2000-talet* (NR2000) s. 27. Under same punkt vart det oppnemnt ei prosjektgruppe for arbeidet med nynorskrettskrivinga, heretter «nemnda». Samansetninga av nemnda vart kunngjord 5.1.2010. Nemnda skulle levera si innstilling 1.4.2011, etter eit ope høyringsmøte i februar 2011. Målsetjinga for perioden etter nemndarbeidet er å få gjennomført vedtaksprosessen slik at den nye rettskrivinga er publisert i ordbøker og ordlister og dermed operativ frå 1.8.2012.

Nemnda har vore uendra i arbeidsperioden, og har haldi alle tidsfristar. Rapporten om arbeidet med framlegg om revisjon av nynorskrettskrivinga ligg føre i NR2000. Det er gjort eit omfattande arbeid både når det gjeld sak (gjennomgang av nynorskrettskrivinga) og form (mandatet pkt. 6 og 7). Nemnda gjer greie for korleis dei har arbeidd utetter i NR2000 punkt 1.1 og 1.6.

Fagrådet for normering og språkobservasjon (F3) har hatt tett kontakt med arbeidet i nemnda, dels gjennom tilgjenge til alle dokument og dels gjennom møte. F3 har delteki ved følgjande arrangement i samband med arbeidet til nemnda: oppstartseminar 20.1.2010, open høyring 21.2.2011. Nynorskrettskrivinga har vori fast sak på alle F3-møte i arbeidsperioden til nemnda. Representantar for nemnda (Riise og Søyland (3 gonger), Røynealand (1 gong)) har møtt på tre F3-møte (23.8.2010, 11.11.2010, 12.1.2011). Drøftingane mellom F3 og nemnda er dekte i utførlege eigne referat (ved Søyland).

I høve til nemnda har F3 rekna seg som «ballvegg», der nemnda har kunna ta opp og få ei open drøfting av faglege spørsmål som oppstår undervegs. F3 har også teki opp prinsippspørsmål etter eiga vurdering, mellom anna var det ei tidleg drøfting mellom F3 og nemnda om prinsipp for arbeidet (jf. NR2000 pkt. 1.6.1). Referata syner at drøftingane har hatt eit vidt spenn, frå fortolking av mandatet til detaljar om einskildord. Nemnda har i kontakten med F3 særleg ønskt å forsikra seg om at dei har teki for seg alle dei sidene ved nynorskrettskrivinga som burde handsamast.

F3 har sagt frå til nemnda at ein ikkje ventar at nemnda skal koma med framlegg til endra praksis når det gjeld somme større spørsmål, som til dømes fuge i samansetningar, eller genus på substantiv. Både desse felte er store og treng ein eigen gjennomgang med ei breiare kartlegging enn det var høve til innanfor ramma av arbeidet til nemnda.

Medlemene i F3 har vori opptekne av at nemnda skulle arbeida på eige grunnlag og har gjennomgåande valt å gje eigne synspunkt på einskildspørsmål i etterkant av nemnddrøftingane. Alle nynorskmedlemene i F3 har levert individuelle skriftlege merknader til innstillinga. Grønvik la fram sine siste merknader for nemnda før siste nemndmøte, og nemnda har såleis hatt høve til å ta omsyn til dei. Brunstad og Særheim har levert sine siste merknader etter at innstillinga kom, og dei vert refererte til nedanfor.

2 Generelle merknader til ideal for rettskriving

Rettskrivingsnemnda har fått i oppgåve å ta for seg heile den noverande rettskrivinga, koma med framlegg til korleis ein kan skjera ned den totale valfridomen, og koma med naudsynte tillegg. I det mandatet som nemnda har arbeidd etter, er det formulert krav til det produktet styret ønskjer seg. Rettskrivinga for nynorsk skal vera «tydeleg, enkel og stram ... , utan sideformer» (punkt 1), «tydeleg for alle som bruker nynorsk som sidemål, og ... stabil over tid» og «lett å bruka uavhengig av formell utdanning og språkkompetanse» (punkt 2).

Punkt 3 nemner ei rad med omsyn som må vegast mot kvarandre i høve til dei einskilde tilrådingane.

Fagråd 3 si oppgåve no er å gje styret ei fagleg vurdering av framlegga frå rettskrivingsnemnda, i tråd med det som er vårt mandat, nemleg å arbeida for at norma i bokmål og nynorsk vert halden i hevd og utvikla i samsvar med etablert normeringspraksis og stabile utviklingstendensar i språkbruken.

I normeringa av nynorsk skriftmål ligg det ei særskild utfordring i å oppnå ei rettskriving som er «tydeleg, enkel og stram». Denne utfordringa består i at innlæringa av nynorsk skriftmål (særleg som førstespråk, men også som sidemål) tradisjonelt er sterkt knytt til eigen (lokal) talemålskunnskap og tilhøyrande identifisering med det heimlege. Denne tradisjonen legg vekt bak kravet om regional tilpassing av rettskrivinga, med mange variantar. Tonivåsystemet i norsk rettskriving frå 1917 og utetter, med hovudformer og sideformer, og jamstelte former innanfor baa nivå, gav ei ramme for å skilja mellom det alle som skriv nynorsk i offentleg samanheng, må kunna, og ei meir personleg rettskriving til ikkje-offisiell bruk.

Vi har såleis to konkurrerande hovudprinsipp for normeringa av nynorsk, til dels med grunnlag i ulike ideal for kva roller eit skriftspråk skal fylla:

- 1 *Einskapsprinsippet*, der skriftspråket først og fremst vert sett som noko som tilhøyrer fellesskapet, og der den individuelle språkbrukaren kjem meir i bakgrunnen. Under einskapsprinsippet kan ein skilja mellom ytterlegare underprinsipp for normeringa: (1a) *Ususprinsippet*, som legg etablert skriftspråkpraksis hos sentrale skriftprodusentar i samtida til grunn ('operativ norm'), og (1b) *Skriftradisjonsprinsippet*, som legg til grunn kontinuiteten med språkhistoria og kanoniske skriftstykke frå fortida, og koplinga til Ivar Aasen.
- 2 *Valfridomsprinsippet*, som ser på valfridom innanfor normalen som eit gode, bl.a. på grunn av omsynet til språkleg identitet. Dette inneber eit syn på skriftspråksnorma som først og fremst eit forråd av moglegheiter som tillet den einskilde språkbrukaren å forma sitt eige skriftspråk etter sine eigne preferansar. Dette heng for mange saman med *Talemålsprinsippet*, der ein legg vekt på at skriftnormalen skal ha eit breitt talemålsgrunnlag.

Mandatet til nemnda gjev rom for baa desse hovudprinsippa, men prinsipp 1 står klårt sterkast i motivasjonen for reforma.

Tonivåsystemet er eit kompromiss mellom dei to normeringsprinsippa, og mange nynorskbrukarar har funni seg vel til rette med dette systemet, men har òg sett pris på at hovudform-systemet sikra ei etter måten trong offentleg skriftnorm. Samstundes er det dokumentasjon på at valfridomen skapar uvisse hos somme (jf. NR2000:37).

Undersøking av norsk tekst syner at skriftbiletet både for bokmål og nynorsk på mange måtar har sett seg dei siste to generasjonane. Den moglege rettskrivingsvariasjonen vert i liten grad realisert i det som er komi på prent. Dersom ein vil følgja Ususprinsippet (1a ovanfor), talar dette for å skjera ned på valfridomen i rettskrivinga, slik at ein kan stø opp om utviklinga mot ein fastare skriftnormal.

Vidare gjer den tekniske utviklinga det mogleg å laga gode hjelpeprodukt til språkproduksjon og språkkontroll, men føresetnaden for at dei skal vera effektive, er at sjølve rettskrivinga er overskodelig. For bokmål har ein teki konsekvensen av dette og avskaffa tonivåsystemet for rettskrivinga. Det er uttrykt gjennom bokmålsrettskrivinga frå 2005. Det vil i denne stoda vera vanskeleg å halda oppe eit tonivåsystem for nynorsk skriftmål. Dette er uttrykt i punkt 1 i mandatet som nemnda har arbeidd under.

Den nære normeringshistoria for nynorsk skriftmål er elles skildra i St.meld. 35 (2007–2008) *Mål og meining* punkt 8.4.2 og 9.2.1 og kort rekapitulert (utan referanse) i NR2000 punkt 1.5.

Utfordringa for nemnda har difor vori å laga eit framlegg til rettskriving som (1) gjev ei preskriptiv skriftnorm med ei handterleg mengd variantar (som svarar til dei operative normene i moderne skriftleg nynorsk i den mon Ususprinsippet (1a ovanfor) vert lagt til grunn), og (2) tek rimeleg omsyn til dei sterke krava om talemålsspegling, valfridom og tradisjonstilknytning som mange nynorskbrukarar stiller til rettskrivinga (prinsippa (2a) og (1b) ovanfor).

Den rettskrivinga som ein kunne koma fram til, måtte såleis bli vidare enn den gamle læreboknormalen (hovudformene), men snevrare enn heile rettskrivinga for nynorsk (hovudformer og sideformer under eitt). F3 ser at nemnda har lati omsynet til faktisk språkbruk i skrift (usus) vega tyngst i svært mange tilfelle, slik at resultatet ligg nær det ein kan kalla «midtlinjeynorsken». Nemnda har også lagt vekt på å gjera tydeleg bruksreglane for skriftleg nynorsk, som i punkt 3.4.1 om blanda bøyning av verb med både *e-* og *a-*bøyning.

F3 merkjer seg at omsynet til kravet om talemålsspegling ser ut til å ha fått auka vekt medan nemnda har vori i arbeid. Såleis er spørsmålet om gjennomslagskraft for nynorsk skriftmål i høve til andre skriftmålsval lite drøfta i NR2000. Somme av nemndframlegga (sjå nedanfor), og tilleggsfråsegna frå ein nemndmedlem (jf. vedlegg 7) styrkjer dette inntrykket.

Det er mogleg å ønskja seg eit endå tydelegare fokus enn nemnda har hatt på prinsipp (1a), Ususprinsippet. Særleg gjeld dette dersom ein ser det som eit mål for reforma at færrest mogleg opp dagar at det er skjedd endringar i den preskriberte norma. Vi kan her visa til at F3 går mot nemndinnstillinga på eit par punkt, fleirtal av hankjønnsord på *-nad* og *-a*, og pronomenformene *dokker – dokker*, jf. punkta 3.2 og 3.3 nedanfor. Samstundes er NR2000 mellom anna resultat av eit omfattande kontaktarbeid frå og samarbeid innanfor ei breitt samansett nemnd. Somme endringar er komne til som resultat av høyringsresponsen på slutten (jf. pressemelding 1.4.2011). Nemnda gjev uttrykk for at det har vori vanskeleg å koma fram til ei samla innstilling (NR2000:4). F3 ønskjer ikkje å rokka ved den semja som trass alt er oppnådd, og vil nedanfor avgrensa seg til å kommentera nokre få einskildspørsmål der gjennomføringa vil by på særskilde utfordringar.

Valfridom i bøyingssystemet kan tolkast slik at det føreset krav til konsekvens hos den individuelle språkbrukaren. Spørsmålet er kor strenge konsekvenskrav ein kan stilla gjennom offentleg språknormering. Innanfor bøyingssystemet er det fire moglege nivå. Ein kan (1) la vera å krevja konsekvens (og godta til dømes både presensform *ropar* og *roper* i same tekst), (2) krevja konsekvens når det gjeld einskildord (til dømes same genus på substantiv el. same bøyning på verb gjennomført i heile teksten), (3) krevja konsekvens i delsystem (til dømes val

av infinitivstypen), (4) kopla saman fleire delsystem med sams drag og krevja konsekvens innanfor ein slik heilskap (til dømes *i*-målet). Det er vel rimeleg å tru at ein til vanleg føreset konsekvens i ein tekst etter nivå 1 og 2, medan det er meir variabelt i høve til 3. Krav om gjennomføring av konsekvens av type 4 er ikkje vortne stilte gjennom offentleg språknormering.

Nemnda tek opp konsekvensspørsmål i val av delsystem i fleire samanhengar. Det gjeld m.a. bruk eller ikkje av *j* (pkt. 2.3), adjektivendinga *-e/-ent*, som i *ope/opent* (3.2.1) og blanda bøyning av verb (pkt. 3.4.2). Andre drag som kan krevja konsekvens, er mellom anna val av infinitivsending, samsvarbøyning (to system tilrådd, jf. s. 208 f.), bruken av *bli* eller *verta*, kort eller lang infinitivsform av verb som *fø(da)*, *gli(da)* og fleire.

Når det gjeld bruk av kløyvd infinitiv, har nemnda formulert eksplisitte krav til konsekvens, elles ikkje. Dette er såleis spørsmål som må avklarast der det er aktuelt med val mellom delsystem, slik at språkbrukarane veit kva dei har å halda seg til.

F3 vil peika på at ei rettskriving med mange alternativ på system-nivå, og store krav til personleg konsekvens, dreg i retning av at det veks fram undernormer. Det vil seia at språkbrukarar (t.d. institusjonar) vel ut eit smalare sett med rettskrivingsdrag og fastset desse som gjeldande norm på sitt språkbruksområde. Undernormer er alt velkjende frå privat næringsliv, og blir truleg praktisert i ein viss grad også i det offentlege. Det er lett å sjå at dette kan verka forenklande i kvardagen. For eit så pass lite skriftspråk som nynorsken er det likevel mange problem knytte til kløyving i undernormer. I samband med implementeringa av den nye nynorskrettskrivinga vil det såleis vera viktig å følgja nøye med i rettskrivingsbruken, særleg blant dei større tekstprodusentane.

F3 er samd i at ein bør unngå å sensurera ordtilfanget i nynorsk. Det tilseier også at ein avviklar ein tidlegare normeringspraksis med å handsama parallelle lemma som er tilnærma fullsynonym (t.d. *drynja/drønna* eller *lege/lækjar*) som rettskrivingsvariantar, der ein kan tillata eller forby den eine eller den andre i rettskrivinga. Når det er ulike lemma, vert det ikkje tale om alternativ som norma skal velja mellom.

3 Merknader til framlegget til revisjon av nynorskrettskrivinga

Revisjon av ei rettskriving inneber ein gjennomgang av heile eller delar av systemet for lydverk og formverk i ei skriftnorm, uttrykt gjennom dømeord. Systemdelane grip inn i kvarandre, slik at ei endring i t.d. attgjeving av lydsystemet kan føra til at til dømes verb eller substantiv kjem i ei anna gruppe, og såleis blir underlagd andre bøyingsreglar enn før. Dette gjeld til dømes verbet *tre* el. *treda*, som no står på lista over verb som skal ha *-a* dersom ein bruker kløyvd infinity, men der langforma er føreslegen sløyfa (3.4.8.c). Dermed går verbet ut av lista (kløyvd infinitiv føreset to stavingar).

Det er umogleg for ei rettskrivingsnemnd å gjennomarbeida all rettskriving og alle formreglar på ordnivå for eit skriftspråk innanfor eit drygt år. Det vil difor vera bruk for eit omfattande etterarbeid i form av ordbok- og ordlisterevisjon, føresett at rettskrivingsendringane blir sanksjonerte.

Samstundes er det viktig at endringsframlegga kviler på eit solid førearbeid, slik at nemnda har tilstrekkeleg oversyn over slike følgjer av delvedtak til at dei kan treffa eit medvete val mellom å ta omsyn til følgjene eller sjå bort frå dei. Difor var det rett av nemnda å investera i

mellom anna korpusutbygging som styrking av materialgrunnlaget for arbeidet (NR2000 pkt. 1.7.2).

Når det gjeld disponering og framstilling av tilfanget, har nemnda i stor grad haldi seg til tidlegare normeringsarbeid, særleg *Nynorskrettskrivinga* (2002). Dette lettar lesinga og gjer det lettare å jamføra nye og tidlegare framlegg.

F3 meiner at nemnda alt i alt har treft rett presisjonsnivå i framlegga sine. Oppsettet av einskildpunkt med dei mange tabellane, som syner status, normhistorikk og nemndframlegg, er førebiletleg utførde og gjer mykje til å letta nødvendig etterarbeid, jf. punkt 3 nedanfor.

3.1 Alternative oppslagsformer versus alternative bøyingsmønster

Generelt er det lettare for språkbrukarane å handtera variasjon i skrivemåten av einskildord enn det er å handtera bøyingsvariantar av einskildord, altså det at same ord kan bøyast på fleire måtar (som i sin tur kan inngå i meir omfattande system). Dette har nemnda teki til følgje, og F3 er samd. Framlegga om dei største nedskjeringane i formrikdomen i gjeldande nynorsk rettskriving ligg innanfor bøyingsystemet. Det gjeld til dømes framlegga om å ta det såkalla *i*-målet ut or rettskrivinga (pkt. 3.1.3, 3.2,1, 3.4.5) og fleirtalsbøyning med *-or*, *-one* av svake hokjønnsord (pkt. 3.1.5).

I laupande tekst blir formrikdom minska mest effektivt om det mest frekvente ordtilfanget har ei og berre ei form. Nemnda har lagt til rette for dette særleg under handsaminga av lydverket, særleg vokalismen.

I det følgjande kommenterer F3 dei få punkta der F3 er usamd med eller har vesentlege atterhald til innstillinga.

3.2 Fleirtal av hankjønns substantiv på *-nad* og *-a*

Nemnda gjer i punkt 3.1.1 framlegg om å sidestilla fleirtal på *-er* (noverande hovudform) med fleirtal på *-ar* (sideformer sidan 1995) for hankjønns substantiv på *-nad* og *-a* (typene *dugnad*, *sofa*). Dette vil F3 rå sterkt ifrå. Fleirtalsbøyning på *-er* for desse to tydeleg avgrensa gruppene er godt innarbeidd og lett å praktisera. Framlegget vil gje former av typen *villaar*, noko som innbyr til feillesing av *aa* for *å*. Tilfanget (NR2000:101) syner at førekomsten av dei føreslegne nye formene er svært liten, og det er såleis ingen grunn til å ta inn alternative bøyingsmønster for desse to produktive gruppene.

3.3 Forma *dokker* – *dokker* i 2. person fleirtal

Dette framlegget er teki med etter høyringsresponsen i februar-mars.

F3 vil peika på at dei personlege pronomena høyrer til den mest frekvente delen av ordtilfanget, og ein skal ha svært godt grunnlag å byggja på for å gjera framlegg om å føya nye former til den eksisterande rettskrivinga for nynorsk skriftspråk. Vanskar med det eksisterande systemet er ikkje god nok grunn. Framlegget om å føya til *dokker* – *dokker* som 2. person personleg pronomen (pkt. 3.3.1) og *dokkar* som eigeomspronomen (pkt. 3.3.2) til ei nynorsk rettskrivingsnorm som skal gjelda for alle, er etter F3 si vurdering for dårleg underbygd – både det å innføra nye former i seg sjølv, og valet av former. Ei slik endring krev eit grundigare førearbeid. Vi rår difor til at dette framlegget ikkje blir teke til følgje.

3.4 Kløyvd infinitiv ved sida av *a*-infinitiv og *e*-infinitiv

Dette framlegget er teki med etter høringsresponsen i februar-mars.

Nemnda ønskjer å halda på kløyvd infinitiv ved sida av *a*-infinitiv og *e*-infinitiv. Det er tydeleg at dette er ei stor sak for dei som er opptekne av talemålsspegling i den offentlege rettskrivinga.

F3 vil ikkje gå mot nemnda på dette punktet, men må peika på at å halda på tre infinitivsvariantar som obligatorisk undervisningsgjenstand i skulen ikkje er i samsvar med punkt 1 i mandatet om ei enkel, stram og tydeleg norm. Det er bortimot uråd for lekfolk utanfor dialektområdet med kløyvd infinitiv å læra seg eit så komplisert system som kløyvd infinitiv representerer. Kløyvd infinitiv vil måtte visast fram på lemmanivå i språklege hjelpemiddel, det held ikkje å visa til ei separat liste, som i til dømes *Nynorsk ordliste* frå Samlaget. Spørsmålet om kløyvd infinitiv kan såleis relaterast til valet mellom normeringsprinsipp (1) og (2) på s. 2, der valet å halda på kløyvd infinitiv vektlegg prinsipp (2), og dermed tonar ned synet på skriftspråket som ei fellesnorm som alle skal kunna meistra.

Å jamstella kløyvd infinitiv med *e*-infinitiv og *a*-infinitiv vil krevja ein del etterarbeid frå normeringshald, ettersom lista i vedlegg 4 (NR2000: 223) ikkje er heilt tilfredsstillande (dette kan inngå i den planlagde revisjonen av Nynorskordboka). Lista i NR2000 (vedlegg 4 s. 223–224) utelet samansetningar og avleiingar, men somme av verba på lista er svært produktive (til dømes *gjera*, *draga*, jf. *avgjera*, *inndraga* ofl.). F3 må peika på at også dette framlegget dreg i retning av at det oppstår undernormer innanfor offisiell nynorsk rettskriving, også innanfor undervisning og offentleg målbruk. F3 går ut frå at desse omsyna er vurderte av nemnda.

3.5 Blanda bøyning

Nemnda går inn for å halda på høvet til å nytta såkalla blanda bøyning av verb som kan ha både *e*-bøyning og *a*-bøyning, jf. punkt 3.4.2. Det vil seia at alle tre variantar nedanfor skal kunna brukast utan å gje feil:

<i>e</i> -bøyning:	<i>bruka – brukar – brukte – brukt</i>
blanda bøyning:	<i>bruka – brukar – brukte – brukt</i>
<i>a</i> -bøyning:	<i>bruka – brukar – bruka – bruka</i>

Blanda bøyning står sterkt i talemålet i nynorskområdet og i det nynorske skriftmålet. F3 går ikkje imot det, men vil peika på at dette er eit kompliserande systemdrag dersom ein tenkjer seg at reglane for blanda bøyning skal gjerast eksplisitte i undervisningssamanheng eller språkverky for einskildverb. Blanda bøyning blir då eit ekstra bøyingsparadigme for alle verb med både *e*-bøyning og *a*-bøyning, ettersom det ikkje er tale om fri blanding av dei to andre paradigma. Dette er difor også eit framlegg som dreg i retning av at det oppstår undernormer.

4 Vegen vidare

Nynorskrettskrivinga skal no handsamast i styret i Språkrådet og deretter i Kulturdepartementet.

F3 vil her nøya seg med å peika på at operasjonalisering av den nye nynorskrettskrivinga berre kan skje ved at *Nynorskordboka* blir revidert og publisert i ny utgåve både på nettet og som papirutgåve. Dette er ein omfattande prosess som vil ta tid. Dersom ny utgåve skal liggja klar til 1.8.2012, må arbeidet koma i gang tidlegast mogleg hausten 2011. Kjem arbeidet i gang først i 2012, må ein skuva på datoen for iverksetjing av den nye rettskrivingsnorma.

Implementeringa av rettskrivinga, utan klammeformer, vil reisa spørsmål om kva slags rettskrivingsformer som vert dei dominerande blant dei store tekstprodusentane (t.d. innanfor offentleg forvaltning, og i læremiddelproduksjon). Som nemnda sjølv peikar på, er det ein fare for at slike tekstprodusentar, som er plasserte i Oslo, vil føretrekkja former som er mest mogleg lik bokmålsformer, jamvel om desse formene ikkje er utbreidde i nynorskområdet. Det vil difor vera naudsynt at Språkrådet følgjer nøye med på skriftbruken blant store tekstprodusentar i tida framover.

5 Merknader til einskildord

F3 vil be om at nokre einskildord blir normerte som følgjer:

køyra el. *kjøra* v. (og avleiingar og samansetningar til *køyr/kjør*) (pkt. 2.1.2)

berre el. *bare* adv. (pkt. 2.1.1)

han el. *honom* (objektsform til pronomenet *han*) (pkt. 3.3.1)

Dei to første einskildorda er vel innarbeidde og har solid talemålsgrunnlag i båe former. Forma *honom* står sterkt i nynorsk skriftradisjon og er viktig for mange nynorskbrukarar, og som samleform representerer ho den oblike forma av *han* i svært mange målføre.